

Mirjana Kontestabile Rovis*

Šolski zvezki v Pokrajinskem arhivu Koper in na razstavi ob 100-letnici izgradnje šolske stavbe v Rakitovcu

Exercise books in the Koper/Capodistria Regional Archives and at the exhibition marking the centenary of the construction of the school building in Rakitovec

Quaderni scolastici nell'Archivio Regionale di Capodistria e all'esposizione in occasione del Centenario della costruzione dell'edificio scolastico a Rakitovec

Izvleček

Avtorica predstavlja šolske zvezke v Pokrajinskem arhivu Koper in zvezke iz let med 1909 in 1975, predstavljene na razstavi ob stoletnici leta 2012 izgrajene šolske stavbe v Rakitovcu v slovenski Istri ob meji s Hrvaško. Šolo so dobili leta 1908. Šola, ki je delovala od 1908 do 1975 je bila na prepihu avstrijske, italijanske in jugoslovanske oblasti. Zvezek iz leta 1909 je za enkrat edini odkrit pisni vir, ki priča o pouku v slovenskem jeziku, saj je bila pred tem šola hrvaška. Po letu 1924 je šola postala italijanska, po drugi svetovni vojni pa je pouk potekal spet v slovenščini. V šestdesetih letih so domačinke odhajale ne delo v bližnji Trst, učenci pa so imeli tudi italijanske zvezke, a jim jih je učiteljica prepovedala nositi v šolo.

Abstract

The article presents exercise books in the Koper/Capodistria Regional Archives and exercise books from between 1909 and 1975, which were in 2012 exhibited at the exhibition marking the hundred years since the building of the school in Rakitovec in Istra, close to the border with Croatia. The school was completed in 1908 and it performed its function until 1975, caught between the Austrian, Italian and Yugoslav authorities. An exercise book from 1909 is the only written source found so far that attests to lessons in Slovenian, as before that year the school had been Croatian. After 1924 it became Italian and after World War Two again Slovenian. In the 1960s local women used to go to work in the nearby Trieste and pupils also had Italian exercise books, but the teacher banned them from the school.

* Mirjana Kontestabile Rovis, prof. zgodovine, diplomirani šolski pedagog, arhivska svetovalka, Pokrajinski arhiv Koper, e-pošta: mirjana.kontestabile@arhiv-koper.si

V Pokrajinskem arhivu Koper hranimo zelo malo zvezkov, ki so jih učenci uporabljali v šoli, saj je tovrstno gradivo last posameznikov. Zelo redko se zgodi, da ostane zvezek učenca na šoli. Arhiv prevzema predvsem šolsko dokumentacijo, ki jo je šola dolžna po pravilniku o šolski dokumentaciji hraniti trajno. To so šolske kronike, matične knjige in listi, zapisniki učiteljskega zbora, sveta šole, letni delovni načrti in poročila.

V Pokrajinskem arhivu Koper so ohranjeni predvsem zvezki, ki so jih uporabljali za razne zapise, zapisnike in delovodnike. Najdemo jih v osebnih, rodbinskih, šolskih, društvenih in upravnih fondih. Najstarejši zvezek pisan v slovenščini iz leta 1910 je iz osebnega fonda Ivana Valentiča, znanega mlinarja iz Dekanov. V zvezku je zapisano kako "spisovati" listine, pisma, voščila, izpiske, pobotnice, prejemne liste, odpovedne liste, prošnje. V zvezek je vstavljena posušena marjetica.

Ko sem sprejela sodelovanje pri nastajanju razstave ob stoletnici izgradnje Ljudske šole Rakitovec nisem vedela, da bom naletela na vrsto šolskih zvezkov, ki so jih domačini prinesli na razstavo.

Kratka zgodovina šole v Rakitovcu

Rakitovec je vasica, ki leži v notranjosti Slovenske Istre tik ob slovensko hrvaški meji. Iz katastra ljudskih šol, ki je shranjen v Državnem arhivu Trst je razvidno, da so otroci iz Rakitovca konec 19. stoletja obiskovali šolo v Brestu, ki je bila podružnica šole v Slumu.¹ Ker je število otrok naraščalo, so vaščani sčasoma uvideli, da je nujno potrebna šola v vasi. Leta 1894 so naslovili prošnjo na okrajni šolski svet v Koper, a je bila zavrnjena z izgovorom, da za to ni sredstev.²

Domačini pa se niso vdali in so vztrajno iskali poti kako priti do lastne šole. Po pomoč so se obrnili na Družbo svetega Cirila in Metoda za Istro, ki je imela sedež v Opatiji. Ko je italijanska stranka, *Lega nazionale*, zvedela, da bo ta družba pomagala pri gradnji rakitovske šole, je v vasi podkupila nekaj ljudi z obljubo, da bodo dobili vsa potrebna sredstva zanj, če se bodo odločili za pouk v italijanskem jeziku. V tistem času je Okrožni šolski svet v Kopru poslal okrožnico z dne 30. 8. 1904, naj otroci hodijo v šolo v Brest.³ Vaščani so to odklonili iz treh razlogov: Brest je oddaljen, pot tja in nazaj bi bila za otroke predolga; v Brestu je hujša zima in zapade dosti več snega; poleg tega so tam prebivalci hrvaške narodnosti, Rakitljani pa so Slovenci. Potem je prišla v vas komisija zaradi uskladitve učnega jezika, in večina očetov šoloobveznih otrok se je izrekla za to, naj se poučujejo otroci v slovenskem jeziku.

1 Državni arhiv Trst, C. k. namestništvo (Luogotenenza), Atti generali, busta 3141, str. 34.

2 Slovenski šolski muzej, Poročilo za šolski muzej, zapisala Ivica Reja 19. januarja 1952.

3 Problematika za ustanovitev šole v Rakitovcu. Kopijo hrani Marijan Miklavčič v Rakitovcu, ki mu jo je leta 1988 posredoval Vinko Žigante.

Ob 100-letnici postavitve šolske stavbe v Rakitovcu (levo) so domačini v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Koper postavili razstavo. Primer šolskega zvezka (desno), foto ur., 2012.

Deželni šolski svet je 6. septembra 1906 predlagal ustanovitev enorazrednice.⁴ Nato so prosili za učitelja, a ga niso dobili, ker je takrat zelo primanjkovalo ustrezno izobraženih učiteljev. Dne 21. marca 1908 je tudi Okrajni šolski svet v Kopru podprl ustanovitev privatne ljudske šole Ciril Metodove družbe v Rakitovcu. Ker je primanjkovalo učnih moči, so podprli predlog Ciril Metodove družbe, naj na šoli zaposlijo Ivko Jerebič, ki se je izšolala na zagrebškem učiteljsišču.⁵ Zaradi težav z ucnim jezikom so nato namesto nje poslali učiteljico Reziko Sikušek iz Brežic.⁶

Leta 1911 je rakitovska šola postala podružnična (*excurrento*) šola matične slovenske šole v Movražu, kar pomeni, da je pouk potekal le nekajkrat na teden.⁷ Eden izmed pogojev, da kraj dobi stalnega učitelja je bilo ustrezno šolsko poslopje s stanovanjem za učitelja. V tistih časih, ko je vladalo prej pomanjkanje kot izobilje, je skupnost v Rakitovcu leta 1912 omogočila gradnjo šolskega poslopja pretežno z lastnimi sredstvi. Vsaka hiša je prispevala 328 kron. Večji del denarja so si sposodili v posojilnici v

4 Državni arhiv Trst, C. k. namestništvo (Luogotenenza), Atti generali, busta 2663.

5 Državni arhiv Trst, C. k. namestništvo (Luogotenenza), Atti generali, busta 2701.

6 Slovenski šolski muzej, Poročilo za šolski muzej, zapisala Ivica Reja 19. januarja 1952. Po pripovedovanju pokojne Marije Miklavčič (Vardarca).

7 Državni arhiv Trst, C. k. namestništvo (Luogotenenza), Atti generali, busta 2668.

Lanišču in za to zastavili 59 skupnih vaških parcel (jusov) nad vasjo. Država je s svoje strani prispevala 5.000 kron. Dolg so vaščani v celoti odplačali marca 1918. Stavba je bila enonadstropna. V visokem pritličju je bila enorazredna učilnica, v prvem nadstropju pa je bilo stanovanje za učitelja.

Deželni šolski svet je na seji 7. januarja 1913 sprejel odlok o ustanovitvi slovenske javne Ljudske šole Rakitovec z dodatnimi urami italijanščine.⁸ Šola je bila enorazrednica.

Učni jezik je bil do leta 1924 slovenski, od šolskega leta 1924/1925 pa pretežno italijanski. Do kapitulacije Italije je bila šola italijanska. Ko je odšla zadnja italijanska učiteljica, ni bilo več pouka. Italijansko osebje je uničilo večji del učil in arhiv. Po odhodu italijanske učiteljice je v vojnih razmerah začela šolarje poučevati mladinka Marija Miklavčič. Pri tem je uporabljala učbenik *Prvi koraki*.⁹

Po osvoboditvi se je meseca novembra 1945 začel pouk v slovenščini. Ker so bila učila in pripomočki uničeni, je bilo treba začeti vse od kraja. Leta 1945 je imela šola en oddelek. V šolskih letih 1945/46 in 1946/47 je pouk obiskovalo 30 do 40 učencev.

Leta 1963 je Osnovna šola Rakitovec postala podružnica Osnovne šole Hrpelje. Učiteljica Tatjana Gustinčič, je poučevala v obdobju od šolskega leta 1964/65 do 1974/75. Ko se je odselila iz Rakitovca, je bil pouk v Rakitovcu zaradi pomanjkanja učiteljev v šolskem letu 1975/76 ukinjen. Kljub temu da so starši nasprotovali ukinitvi šole, so otroke prešolali v Osnovno šolo Dekani.

Razstava ob stoletnici izgradnje šolskega poslopja v Rakitovcu

Ob stoletnici izgradnje šolskega poslopja so avgusta 2012 v »stari šuli« postavili razstavo. Poleg dokumentov iz arhiva C.k. Namestništva v Trsu so razstavili učbenike in učila ukinjene šole ter osebno gradivo, ki so ga prinesli domačini. Med najdragocenejšimi razstavljeni eksponati so bili tudi stari šolski zvezki. Domačini so razstavili svoje zvezke iz leta 1909 pa do leta 1975, ko je bila šola ukinjena. Izstopal je zvezek iz šolskega leta 1909/10 z naslovnico *Spisovnica*.¹⁰ Trenutno je edini odkriti pisni vir, ki dokazuje, da so leta 1909 v Rakitovcu poučevali v slovenščini. Zvezek je bil tiskan v tiskarni Josipa Gorenjca v Trstu na ulici Valdirivo 40.

Zvezek je sive barve, manjšega formata, na prvi strani je naslov *Spisovnica*, sledi črta za ime in priimek, podatke o šoli, razredu in šolskem letu. Vsebuje deset listov, cena je znašala štiri helerje. Zvezek ima črte, pisava je segala čez dve črti, razmak med

8 Državni arhiv Trst, C. k. namestništvo (Luogotenenza), Atti generali, busta 2658.

9 Literarni natečaj učencev osnovnih in srednjih šol na temo partizanskega šolstva. Ajdovščina 2003

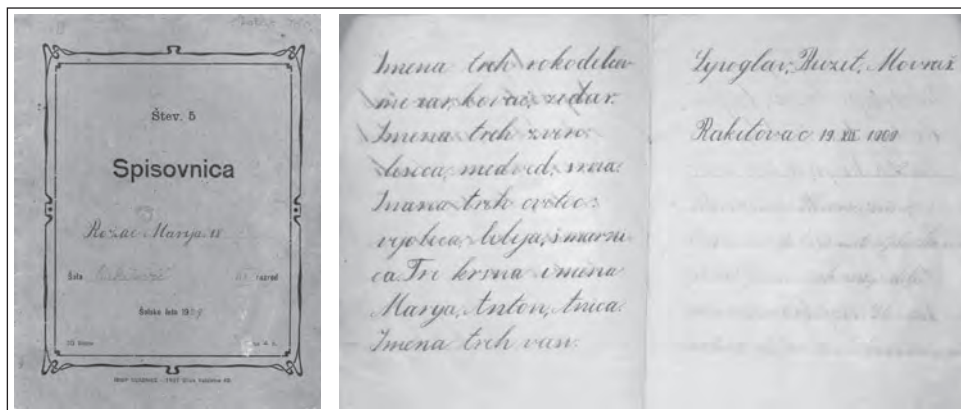
10 Last Ade Rožac iz Rakitovca.

Razstava ob 100-letnici šolske stavbe v Rakitovcu (2012).

Zvezke so v letu 2012 predstavili na razstavi v Rakitovcu in nato v Pokrajinskem arhivu v Kopru (foto).

Šolski zvezek iz Rakitovca, 1909 - Spisovnica, založil Josip Gorenjec, Trst; platnice zvezka (levo) in zapisi vanj.

besedilom je bil eno črto. V zvezku je zapisanih sedem nalog s črnilom, vsaka se začne na svoji strani in zaključí z navedbo datuma. Kjer je ostal nepopisan prostor je kasneje s svinčnikom dopisanih več besedil, med drugimi tudi pesem Slovenec sem.

Iz obdobja Italije so bile razstavljene le platnice zvezka. Na njih je slika tržnice volne v Tripoliju. Nato sledi napis zvezek za (*Quaderno di*) in dve črti kjer so napisali predmet ter ime in priimek. Za italijanske zvezke je značilno da imajo na platnicah motive italijanskih mest ali mest kolonij katere so zavzeli, italijanskih kulturnih spomenikov, zemljevidov Italije in njenih kolonij. V obdobju fašizma so na zvezke tiskali fašistične simbole.

Iz obdobja po drugi svetovni vojni je bil kot prvi razstavljen zvezek slovenščine Miklavčič Ane iz 3. razreda.¹¹ Zvezek je malega formata, platnice so tanke in sivo modre barve z belo nalepko na sredini kjer je zapisano ime učenke, njen naslov in razred. Zvezek ima 8 listov. Ker se slovenščina in slovenske knjige v Istri niso smele uporabljati od 1923 do 1945 leta je bilo znanje slovenščine zelo slabo. V zvezku je najprej zapisan Prešernov in Cankarjev življenjepis. Sledijo nasveti kot so ne obešaj se na vozove, pusti orožje in smodnik pri miru. Ostala snov tretjega razreda so samostalniki, glagol, nedoločnik glagola, dvojina, množina, sklanjatve ter prihodnji in pretekli čas.

Zvezek ruščine iz šolskega leta 1948/49 ima tanke sive platnice z belo nalepko na sredini.¹² Ima šest listov. Najprej so v zvezek napisali rusko abecedo, sledijo ruske besede, med katerimi je omenjen tudi Stalin in krajša besedila v ruščini.

Zvezek slovenščine tretjega razreda v šolskem letu 1974/75 ima format A5, je za takrat značilne oranžne barve. Na sredini platnice je natisnjena črna nalepka, tiskali so ga v tiskarni Lipa Mill Zagreb. Ima dvajset listov in je ovit v papir z vzorcem, kar

11 Last Ane Rožac iz Rakitovca.

12 Last Ane Rožac iz Rakitovca.

Šolski zvezek z razstave v Rakitovcu. V Trstu kupljen zvezek so v 60. letih uporabljali tudi za šolski pouk slovenskega jezika.

je bilo zelo značilno v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Zvezek je črtan in ima ob robu rdečo vertikalno črto, ki je označevala, do kje sme učenec pisati.¹³

Črtni zvezek velikega formata A4 s tridesetimi listi sta uporabljala brat in nato še njegova sestra. Zvezek je značilne oranžne barve z natisnjeno črno nalepko na sredini naslovnice. Ker ob strani nima natisnjene rdeče vertikalne črte, sta učenka in učenec vanj sama sproti risala rdečo črto do katere sta lahko pisala. Tiskan je v tiskarni Lipa Mill Zagreb in ovit v papir z vzorcem. Najprej ga je leta 1968/69 uporabljal brat za pouk družbe v petem razredu, popisal ga je ravno do polovice. Drugo polovico zvezka je čez pet let uporabila njegova sestra pri predmetu Spoznavanja narave in družbe. Na čisto zadnji list v zvezku je sestra napisala osnutek pisma bratu, ki je bil v vojski.

Okrog leta 1970 je veliko žensk iz Rakitovca pričelo odhajati na delo v Trst, le-to je družinam omogočalo dodaten vir zaslužka. Ker so dobivale plačilo v lirah in so ugovarile, da so italijanski zvezki cenejši so jih kupile kar v Trstu. Za razliko od takratnih zvezkov tiskanih v Jugoslaviji so bili ti zvezki večbarvni z različnimi motivi, ob nakupu večjega števila zvezkov je bila priložena igrača. Tako je en izmed učencev leta 1974 prvi šolski dan pri uri slovenščine na mizo postavil zvezek, kupljen v Trstu z narisanim fantkom, ki igra karte in napisom igre (*giochi*), na notranji strani pa je bila nalepka v italijanščini predmet (*materia*), ime (*nome*) in priimek (*cognome*), razred (*classe*) in

¹³ Last Adele Rožac iz Dekanov.

šola (*scuola*).¹⁴ Učiteljico je to zelo razjezilo, prepovedala je v šolo nositi italijanske zvezke, ker da so fašistični in jih pri slovenskem pouku ne bodo uporabljali. Staršem je poslala obvestilo, da je popoldne nujen roditeljski sestanek. Ko so popoldne starši prišli na roditeljski sestanek, je tudi njim pojasnila, da otroci ne smejo v slovensko šolo nositi italijanske zvezke. Ena izmed mam je učiteljici ugovarjala in učiteljico obtožila, da posluša radio, katerega ji je domačin "prišvercal" iz Nemčije. Nakar so se vsi starši čudili učiteljici, kako lahko posluša radio narejen v Nemčiji. Če so italijanski zvezki fašistični, je potem nemški radio nacističen. Učiteljica se ni nameravala odreči radiu, zato so s straši sprejeli kompromis, da se italijanske zvezke zavije v papir in take lahko nosijo k pouku.

Razstava je pri obiskovalcih spodbudila spomine na šolske dni. Pogled na stare popisane šolske zvezke je v njih prebudil čustva nostalgije. Del razstavljenih zvezkov bo prevzel Pokrajinski arhiv Koper. Ko kot arhivistka obiščem šole na terenu in si ogledam njihovo gradivo sem odslej veliko bolj pozorna na tovrstno gradivo.

Viri in literatura

Državni arhiv Trst, C. k. namestništvo (Luogotenenza), Atti generali, busta 3141, 2658, 2663, 2668, 2701

Gradivo iz domačih arhivov v Rakitovcu

Slovenski šolski muzej, Dokumentacija mapa OŠ Rakitovec, Poročilo za šolski muzej, zapisala Ivica Reja 19. januarja 1952.

Problematika za ustanovitev šole v Rakitovcu. Kopijo hrani Marijan Miklavčič v Rakitovcu, ki mu jo je leta 1988 posredoval Vinko Žigante.

14 Last Adele Rožac iz Dekanov.